

"דז'ניק פולסקה", 12.04.2009

מאת: סטאך שאבלובסקי

אלימות בתערוכה במוזיאון

מוזיאון חיפה לאמנות מספר על ה"היסטוריה של האלימות". התערוכה נבנתה מסדרת תערוכות אינדיווידואליות וקבוצתיות משולבות. עמוד השדרה של הפרויקט הוא תערוכה בינלאומית בשם "היסטוריה של אלימות" (כמו שם הפרויקט כולו), ויש בו גם פרק פולני, התערוכה "משחקי כוח" – כותב סטאך שאבלובסקי.

"היסטוריה של אלימות" מתחילה בהמנון. בכניסה למוזיאון חיפה לאמנות עומד תורן ועליו רמקול צווחני. העמידה אותו יעל ברתנא, אותה אמנית שבשנה שעברה בסרט "מארי-קושמרי" הראתה את העורך הראשי של העיתון "ביקורת פוליטית", סלאבומיר שרקובסקי, קורא לשלושה מיליון יהודים שנרצחו בשואה לחזור אל גדות הוויסלה. בפואטיות של סרטי ברתנא האלימות נמצאת בדרך כלל באוויר, אך הפעם האמנית לא מקרינה דבר. היא מניחה רק רמקול שנח בשקט לרגלי התורן, אך כאשר הצופה מתקרב אליו - המיצג מתעורר לחיים. הרמקול מטפס לשיא התורן ומנגן. המנגינה שהוא מנגן מעוותת, מעין מוסיקה של רוחות רפאים, אך הישראלים מזהים אותה בלי בעיה ובן רגע הם עוברים לדום. ההמנון הרשמי של צה"ל מפעיל מנגנונים של זכרון הגוף, מאלץ לצייתנות, מפעיל השפעה אלימה על המאזין. כמובן שאין צורך לציית לו. העבודה של ברתנא מופעלת ע"י חיישן אור. מספיק להתרחק ממנו כדי לא להפעיל את המיצג. אך כמו לכל מקור של אלימות, גם לו יש משהו מסקרן בצורה חולנית, ממגנט, משהו שגורם לצופה לשוב ולהיכנס לשדה המשיכה של המיצג – כפי שאנחנו לא מסוגלים להתנתק מצפייה בתמונות של אלימות בתקשורת ולא יכולים להפסיק להשתמש בה בחיים.

האם "היסטוריה של אלימות" איננה פשוט ההיסטוריה, שהכרונולוגיה שלה נמדדת במלחמות, מהפכות, פראות, מעשי רצח-עם, סכסוכים – מעשי אלימות שמתגלים בעושר המדכא של סוגיהם? בישראל שאלה כזו נשמעת רטורית, מכיוון שהפרקים הבאים של "היסטוריה של אלימות" נכתבים בה באופן שוטף. בעת הכנת הפרויקט בחיפה, הצבא הישראלי החל בפלישה לרצועת עזה, שנמצאת בקצה השני של המדינה, אבל היא בעצם קרובה, מכיוון שבישראל הכל קרוב. בחיפה, עיר נמל תעשייתית, שבה היחסים בין יהודים לערבים יחסית טובים מאד בקנה מידה ישראלי והאטרקציה התיירותית הגדולה ביותר היא לא עוד "מקום קדוש" אלא ממגורת דגון הגדולה ביותר במזרח התיכון, האפשרות למלחמה נראית כמעט בלתי אפשרית ולכן נשאר בשבילה יותר מקום בחלל וירטואלי, מדומה, הן בחלל התקשורת והן בחללן של גלריות.

אלימות היא אסון פוליטי ודרמה אנושית, אך היא גם מחזה מסקרן שמופק שוב ושוב ע"י תעשיית השעשועים, הקולנוע והמדיות, שמגישים לעינינו ללא הרף תמונות מקסימות למדי של אונס, מוות ותוקפנות. בדיוק בהקשר זה של היסטוריה עוסקים האמנים שנאספו בחיפה, שמנסים להתמודד עם הבעיה האמביוולנטית המוסרית של האסתטיקה של האלימות. עד כמה עצום יכול להיות כוחה של אסתטיקה זו, מוכיח הקולקטיב הרוסי AES+F, שמציג בחיפה את הווידיאו מפורסם שלו "Last Riot" – חקר אלימות מסוגן עד קצה היכולת, שבוחן את משאבי היופי, הפאתוס, התשוקה והמתח הארוטי הכלולים בה. בריאן קני וסלאבה מוגוטין יורים בנשק על תמונות של עצמם שצבועות על מטרות המשמשות שוטרים אמריקאים לתרגילי ירי. האמנים הופכים פה את המטרות לאמנות רק כדי לירות בה. סיגלית לנדאו מציגה דמויות גרוטסקיות, מעוותות, שקולפו מעורן. הפולני גז'יגוז' קלאמן מציג וידיאו בשם "Blow Up", שהוקרן בקמפוס של אחת האוניברסיטאות בארה"ב. בדומה

לגיבור סרטו של אנטוניוני, קלאמן מקליט במצלמתו גופות בתפאורה אידיאלית. אך ב-"Blow Up" הקורבן לכאורה מופיע אי-שם בשוליים של התמונה, בגבול הראות, ואצל קלאמן אנשים שנראים כמו מתים נמצאים בכל מקום, כאילו שהתחולל אסון בקמפוס. פה לא צריך לחפש ולהגדיל שום דבר. עקבות של אלימות יש בכל מקום והם נראים בעין בלתי מזוינת.

קלאמן איננו האמן הפולני היחיד שמדבר בחיפה על נושא "ההיסטוריה של האלימות". חלק מהפרויקט הרב-עלילתי הזה הוא התערוכה "משחקי כוח", שבה משתתפים רק אמנים מפולין. בדומה לרוב משתתפי הפרויקט, הפולנים משתדלים לברוח מאופן הדיבור על אלימות ולהחליפו בנסיון להדהים או לזעזע בתמונות זועה, שבקלות רבה הופכות לעוד צורה של פורנוגרפיה. הוברט צ'רפוק מציג שני ציורי קיר שצוירו על סמך תמונות מפחידות. האחד מראה גופות מרצח-עם בקמבודיה והשני, את סצינת הטבח לאחר פיגוע במדריד. בקומפוזיציות שחור-לבן של צ'רפוק אין דם, אין פרטים מקאבריים. אם לא היינו יודעים מה מסתתר מאחורי התמונות, היינו יכולים להתייחס אליהן כאל הרפתקה אסתטית גרידא. זוזנה ניין מציגה תיעוד של הפרויקט "ראיתי את מותי", שבו האמנית חרגה מאד מהמסגרות המוסכמות של האמנות, כאשר ערכה לוויה של עצמה בבית הקברות "פובונסקובסקי" בוורשה. יש בחריגה זו מהנורמות המקובלות מרכיב של אוטו-אגרסיה, אבל גם אלימות מכוונת כנגד משתתפי האירוע, המשוכנעים שהם לוקחים חלק בטקס אמיתי. האמנים משחקים ב"משחקי כוח" תוך בחינת הגבולות של השליטה הסימבולית שלהם על המציאות.

נורמן לטו מיישם את השליטה בחלל וירטואלי, באמצעות אנימציה דיגיטלית "The Conceptualist". אנחנו רואים מסוק צבאי על כל כלי-נשקו, שעולה לאוויר של אולם הגלריה וממלא אותו כמעט עד הסוף. המסוק נראה כחרק ארסי שנתפס במלכודת, אבל ניתן לראות בו גם תמונה מטפורית של האמן, מסוכן פוטנציאלית, ולכן סגור לכל מקרה ב-white cube של הגלריה. גם יאנק סימון מתקשר לאסתטיקה של משחקי מחשב, כשהוא הופך את המגדלים של כנסיות קראקוב לטילים ממריאים. בנסיבות אחרות היה ניתן לראות בסרט הזה מעין בדיחה, אך בהקשר של התערוכה כולה, לבדיחה זו יש נימה מאיימת.

"משחקי כוח" הוא עוד אחד מהאירועים של שנת פולין בישראל. שנה זו נמשכת כבר מעבר לשנה וטרם הסתיימה. בהתחלה היווה המפגש עם התרבות הפולנית, שכמעט ואינה מוכרת לישראלים, בבחינת הרפתקה וגילוי. כעת הוא הפך כמעט ליום-יומי. פרויקטים, תערוכות ואירועים פולניים נמצאים כמעט בכל מקום, והם היכו שורש בנוף חיי האמנות המקומיים. זה טוב ככל הנראה. מטרת הפרויקט, המופק ע"י מכון אדם מיצקייביץ', הייתה להפוך מפגשים אמנותיים פולנים וישראלים למשהו רגיל.

"כמה זמן נמשכת כבר שנה פולנית זו? שנתיים, שלוש?" – צוחק רועי רוזן, אחד האמנים הישראלים הבולטים, אך גם שנויים במחלוקת. לפני מספר שנים הוא העמיד דום את משתתפי חיי התרבות בישראל, כאשר הציג במוזיאון ישראל בירושלים את התערוכה "חיה ומות כאווה בראון", פרויקט-תסריט שמזמין את הצופה לחוות אימה של חיים ומוות וריגושים ארוטיים בתפקיד המאהבת של היטלר, שסגורה בבונקר בימים האחרונים לפני נפילתו של הרייך השלישי. רוזן, אמן שמוקסם מרדיפה, יוצר לעצמו שוב ושוב זהויות והתגלמויות חדשות, אוהב לפתוח דיונים בפרובוקציה, משחק עם "הצד האפל של הכוח", נאצה. השתתף, כמובן, באירועים שונים של שנת פולין בישראל, אבל כעת יש לו תחושה של אי-שביעות רצון: "אם לוקחים בחשבון רמה מסוימת של מתח פסיכולוגי בין פולנים ליהודים, מוזר מאד ששנה זו עברה כל-כך חלק ובלבי בעיות, בלי שערוריה, עלבון או התרגזות – אומר האמן – אף אחד לא עשה שום דבר שממש נתקע לכולם כמו עצם בגרון".

את הצורך, המוצהר ע"י רוזן, בחריקה כלשהי במנגינה ההרמונית של שנת פולין בישראל, ניסה לספק ארתור ז'מייבסקי. במוזיאון חיפה לאמנות יש אולם המיועד להצגת עבודתו "הם", שהוצגה קודם לכן בהצלחה ב"דוקומנטה" בקאסל (גרמניה). בכניסה לאולם תלוי שלט עם שם העבודה ופרשנויות האוצרת לעבודה זו, ועל הקיר מצויר מסך. אך הסרט עצמו לא מוקרן. במקומו רואים רק דף A4 שמודיע כי האמן ויתר על הצגת עבודתו, כמחאה נגד הפלישה הישראלית לרצועת עזה. ז'מייבסקי, ששהה אז בישראל, החליט על מחאה זו ממש

לקראת פתיחת התערוכה. תמי כץ, אוצרת ממוזיאון חיפה, מספרת שכאשר האמן התקשר, הוא אמר שבמצב פוליטי הקיים הוא לא רואה טעם בהצגת העבודה "הס" והציע להקרין סרט אחר, שהוא מתכוון לצלם למחרת, בהפגנה נגד המלחמה בתל אביב. הווידאו החדש הופק ממש במהירות, אך האוצרים בחיפה לא אישרו אותו לתערוכה וכל העניין הסתיים בשביתה אמנותית ומסך ריק. לאנשים כמו תמי כץ ממש קשה לבלוע גלולות מרות כאלו. ליבותיהם של אנשי אמנות נמצאים בדרך כלל בצד שמאל, וישראל אינה יוצאת דופן מבחינה זו. בין האוצרים והאמנים קשה למצוא נצים ותומכי מלחמות. המחאה של ז'ימיבסקי הפרה גבול דק ועדין שמבדיל בין חלל האמנות לבין המציאות של סכסוך לא סמלי, אלא ממש ריאלי. אך הדבר הכאוב ביותר בסיפור זה, לדברי כץ, הייתה הערה שז'ימיבסקי זרק לה בקלילות. "את עורכת תערוכה על אלימות. מעניין איך תאהבי את הפיסה הקטנה של האלימות שאני משתמש בה עכשיו נגדך".